

2. Задесенець М.П. Вікові особливості розвитку та виховання дітей/ М. П. Задесенець. – К., 1973. – 152 с.
3. Волкова Н.П. Педагогіка – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001.– 576с
4. Педагогічна психологія: Навч. посіб. – К.:Академвидав, 2007. – 424 с. (Альма-матер)
5. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. / А. Н. Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – 320 с.

Стасюк Н.

Науковий керівник – доц. Петришина О. І.

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЄСЛІВ ГУМОРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ ОСТАПА ВИШНІ)

Прагмалінгвістика вивчає мовленнєве спілкування як прояв мовленнєвої діяльності – цілеспрямованого впливу один на одного (переконання, спонукання, запиту інформації) засобами мови. Для досягнення комунікативних цілей мовець та адресат використовують певні мовленнєві акти, зазвичай оформлені як речення, залежно від контексту й ситуації комунікативних ролей.

Становлення української школи прагмалінгвістики пов'язане з іменами П. В. Зернецького й Г. Г. Почепцова; плідні ідеї про специфіку мовленнєвих актів, дискурсу, комунікативних інтеракцій, імплікаційних значень містяться у працях Ф. С. Бацевича, Л. Р. Безуглої, В. І. Карабана, Т. А. Космеди, О. М. Старикової, І. С. Шевченко. Прагматичний компонент вербальної комунікації є визначальним у наукових студіях таких дослідників, як: І. М. Кобозева, А. Ю. Маслова, М. М. Полюжин та інших.

Створення картини життя окремого суспільства в художньому творі передбачає використання в ньому «певного набору лінгвістичних маркерів, які ідентифікують описану епоху, класову належність персонажів, їх взаємостосунки залежно від комунікативної інтенції, обставин тощо» [4, с. 35]. У цьому контексті цікаво простежити, як «оживають» персонажі гумористичних текстів та їх мовлення.

Метою нашої статті є виявлення прагматичного потенціалу дієслів гумористичного дискурсу у прозових текстах Остапа Вишні.

У процесі вивчення й опису **МОВНИХ ЯВИЩ ДОСЛІДНИКИ** прагмалінгвістики висловлюють думку про те, що теорія мовленнєвого впливу потребує окремої, властивої лише їй системи прагмалінгвістичних одиниць, які могли б відтворювати регулятивні властивості мови як засобу впливу.

Окремі науковці звертають увагу на те, що між прагматичними одиницями мови, яка є певною ієрархічною системою, також спостерігаються системні зв'язки, що лежать в основі виділення прагмалінгвістичних одиниць, які в науковій літературі кваліфікують як прагмеми [4, с. 107].

У мовознавстві прагмеми розглядають як носії реальної прагматичної інформації. На думку дослідників (В. З. Панфілова, А. А. Уфимцевої та інших), у процесі комунікації прагмеми здатні набувати прагматичного забарвлення задля створення певної «зadanості» мовленнєвого акту.

Різновидом прагмем є прагмалінгвістичні одиниці, яким властиві сталі прагматичні якості. Це, зокрема, наказові слова, емоційні вигуки, експресивні прагмеми, естетичні прагмеми.

У пропонованій праці розглядаємо функціонування прагмем у прозових текстах відомого українського письменника Остапа Вишні, оскільки вважаємо, що прагматичний потенціал як окремого слова, так і висловлювання залежить від багатьох чинників: способу подання думки, емоційно-психічного стану носія мови, специфіки його індивідуальних рис, особливостей міжособистісних стосунків, що власне і є характерною рисою мовлення персонажів художніх текстів.

У процесі дослідження прагматичних одиниць мови слід розглядати функціональну типологію словесних значень, підґрунтям якої є функціональний критерій, що «передбачає врахування комунікативних функцій слів, які<...>детермінують як типи будови словесних значень, так і власне функціональні типи значень слів» [3, с. 88].

Прагматичним є словесне значення, яке відображає емоційні поняття й визначеність для впливу на адресата. У мовній тканині творів Остапа Вишні представлені такі категорії прагматики, як емоційність та експресивність, що тісно пов'язані з категорією оцінки.

В аналізованих гуморесках виразно простежується творче зосередження на фольклорних традиціях, філософському осмисленні буття, використанні елементів народної сміхової культури. Вони реалізуються передусім у дієслівних прагмемах, серед яких виокремлюємо кілька підгруп: 1) дієслова, прагматичне значення яких міститься в самій семантиці слова; 2) дієслівні фразеологічні одиниці; 3) дієслова, які задля інтенсифікації прагматичної функції гронуються в межах однієї репліки.

Дієслівні прагмеми *першої підгрупи*, характеризуючись емоційно-експресивним забарвленням, відіграють вагомий роль у творенні комічних ситуацій. У народному мовленні активно функціонують дієслова **пришкунтильгати, вскакувати, пертися, сунути**, у семантиці яких закладена негативна оцінка руху. У діалогах персонажів творів Остапа Вишні ці дієслова сприяють створенню комічних ефектів, оскільки самі ситуації, у які потрапляють персонажі, контрастують з аналогічними звичними ситуаціями реальної дійсності. Кумедно звучить міркування хлопця, який роздумує над неможливістю служіння в армії: – *Та куди ви, хлопці, претесь?! – Куди, малий, сунеш? Тобі ще через два роки на призов* [2, с. 61].

Дієслова-експресеми містять інформацію про найрізноманітніші аспекти життя літературних персонажів (бездіяльність, недоречна мовчазність, небажання працювати, відсутність почуття міри, небажання спілкуватися з кимось, зверхнє ставлення до інших). У гумористичних текстах Остапа Вишні дієслівні характеристики персонажів, репрезентовані здебільшого просторічною лексикою, відзначені потужним виявом експресивності: *Кінець кінцем остогидло і географії, й історії борюкатися поміж себе за оті-о протоки* [2, с. 62] (бездіяльність); *Потім Муссоліні заявив: – Желая правити* [2, с. 66] (відсутність почуття міри).

Негативно-оцінна семантика дієслівних прагмем визначає авторське ставлення до зображуваного. Варто звернути увагу на те, що Остап Вишня давав власну оцінку своїм персонажам, долучаючи в такий спосіб читачів до вдумливого осмислення прочитаного: **Вигадають нісенітницю й базікають** [2, с. 141]. Наведені дієслівні прагмеми сприяють також посиленню комічного ефекту, увиразнюють прагматику спілкування, реалізуючи в тексті різні оцінні настанови автора.

Другу підгрупу утворюють дієслівні прагмеми, що є лексико-семантичними компонентами фразеологічних одиниць. Їх особливість полягає в тому, що вони характеризуються найбільшою мірою вираження оцінки, яка, на думку Н. Д. Арутюнової, є «найяскравішим сегментом прагматичного значення» [1, с. 5]. Тож важливим є значення, якого дієслівний фразеологізм набуває в акті вербальної комунікації.

У процесі аналізу дієслівних фразеологізмів помітне місце посідає морально-етична оцінка, в основу якої покладене суспільне (колективне) уявлення про добро і зло, справедливість, чесність, порядність. Ці чинники формуються певними суспільними вимогами до людини: *Підходить, було, під оту мірку: – Права нога не «дійствує». З дитинства. От щоб мені з цьогомісця не встати, це як мені шість місяців було, так сіно косив, а мені кісям ногу перебито. Так з того часу й не «дійствує»* [2, с. 60] (надмірне перебільшення); *А нам, вірнопідданам вашим, ох, як тяжко дивитися на володаря свого, що так гнеться під невдячним тягарем влади царственої... Серце кров'ю обливається* [2, с. 68] (іронічний вияв співчуття).

Використання Остапом Вишнею експресивно конотованих дієслівних фразеомоделей створює ситуацію живого народного мовлення, відбиває ментальні вподобання українців, зокрема, любов до гумору, дотепного жарту.

Ще одна особливість функціонування дієслівних прагмем у гумористичному дискурсі Остапа Вишні – це використання в одному реченні кількох дієслівних форм, що ніби «гронуються», підсилюючи при цьому сенс думки, яка виконує маніпулятивну функцію щодо співрозмовника: *І мастити, й стеклити, й крити, шити, ушивати* [2, с. 104]. Такі прагмеми утворюють *третю підгрупу*.

Виразально-оцінний потенціал дієслівної семантики надзвичайно великий, оскільки дієслівна лексема може містити опис різних дій, станів, процесів, які відбувалися раніше чи

можуть відбуватися в майбутньому. У художньому текстотворенні дієсловом відведено важливу роль – відтворювати динаміку, рух, розвиток, стан. Автор бере до уваги й надзвичайно багату синонімію дієслів. Остап Вишня особливо майстерно підійшов до використання дієслівної синонімії в мовній тканині художнього твору. У межах одного фрагмента нерідко поєднанодієслівні синоніми і створено ілюзію активного руху, надмірної дієвості, швидких змін, що викликає відповідні асоціативні картини в уяві читача: *Отак подивився б, схопився б зразу за ціпка, потім за «Станіслава», потім за лоба. А потім почервонів би, а потім посинів, а потім би крикнув: – Ввв... А потім би внав. А потім захріп* [2, с. 64]. У наведеному прикладі дієслова-синоніми посилюють гумористичний ефект, оскільки перед читачем постає образ дуже втомленого чоловіка, який не зовсім послідовний у своїх учинках, не розраховував власних сил, завзятість якого у цьому випадку виступає підставою глузування і комічності ситуації в цілому.

У творі «Головполітосвіта» за допомогою слів-синонімів дотепно висміяно Андрія, який любить танцювати і «польку», і «метелицю»: *Він і боком, і задом, і вигинається, й виправляється, й присідає, й підскакує* [2, с. 99]. Хоча хлопець не надто й вправний у танцювальному мистецтві, але все ж старається оволодіти ним. Дієслівні експресиви у цьому контексті увиразнюють відсутність танцювальної майстерності персонажа, формують комічне враження, яке складається від його недолугих рухів.

У мовленні головного персонажа твору «Походження світу» активно функціонують дієслівні синоніми, які забезпечують динамічне розгортання розповіді в контексті власного світосприймання: *Як закрутилось-закрутилось-закрутилось (хоч і крутитись не було чому), і викрутилось небо... Викрутилось і повисло вгорі, хоч і гори тоді не було* [2, с. 86]. За допомогою префіксів *за-, ви-, по-*, які розвантажують виправдану тавтологію, Остап Вишня не просто створює оригінальну картину природи, а представляє її в динаміці, акцентуючи увагу на власному сприйнятті швидкої зміни подій у природі.

Із гумором сприймається маленька дівчинка Лялька із твору «За дітей», яка бере у свого дядька газету і читає, трактуючи по-своєму зміст: *Не встигнеш додому прийти, миттю тягне з портфеля свіже число, сідає важно так і ніби якусь державну справу вирішує: поважно так смакує* [2, с. 73]. За допомогою нагромадження дієслівних прагмем виражено весь спектр емоцій дитини, яка любить, однак ще не вміє читати; прислівники *важно, поважно* увиразнюють пародійність ситуації, коли дитина відтворює поведінку дорослих.

«Гронування» дієслів-синонімів іноді сприяє посиленню текстової напруги, емоційності, експресивності й викликає відповідний настрій у читача: *Отець на землю внав, плакав і ридав* [2, с. 106].

Передаючи ненависть до пролетарів, Остап Вишня використовує експресивно насажені дієслівні синоніми, що сприяють нагнітання негативних емоцій: *Ваші сятельства й ваші превосходительства! Пролетар розжівся, розбух, тягне з нас, тягне* [2, с. 67]. Семантика просторічних дієслів сама по собі забезпечує інтенсивність вираження зневаги до зображуваного соціального прошарку, а їх градація та виправдана тавтологія репрезентують виправдане обурення автора з приводу чиновницьких зловживань.

Отже, специфічне нанизування дієслівних форм у межах одного речення слугує стилістичним засобом створення сміхової ситуації, свідчить про виражальне багатство української мови. Експресивно й оцінно конотовані прагмеми в гумористичному дискурсі прозових текстів забезпечують динамічність розгортання сюжету, сприяють формуванню в читача емотивно-оцінної рецепції образів та подій. Прагматичний потенціал дієслів полягає у регулюванні впливу на слухача – посиленні або послабленні. Ця думка підтверджується в мовно-комунікативній організації гумористичного дискурсу прозових текстів Остапа Вишні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н. Д. Проблемы и категории прагматики / Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогрессе, 1985. – Выш. 16. – 504 с.
2. Вишня Остап Твори в 4 т. / Редкол.: І. О. Дзевєрін та ін. – К.: Дніпро, 1988. – Т. 1: Усмішки, фейлетони, гуморески, 1919-1925 / [підгот. тексти, упоряд. і склав приміт. Ю. І. Цєков; Відп. ред. А. А. Дімаров]. – 308 с.
3. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия / Л. А. Киселева. – Л.: ЛГУ, 1978. – 242 с.

4. Мельников П. М. Историческая стилистика художественного текста / П. М. Мельников. – Алматы: Изд-во КазГУ им. Аль-Фараби, 2000. – 272 с.

Філь О.

Науковий керівник – Скуратко Т.М.

ПРОБЛЕМАТИКА ПОЕТИЧНОЇ ДРАМАТУРГІЇ ІВАНА ДРАЧА

Помітним явищем української літератури стали драматичні поеми І. Драча, які виростили з його лірики і кінодраматургії, синтезувавши в собі жанрову матрицю драми, ліро-епічної поеми та деякі прикмети кінодраматургії.

Драматичні поеми І. Драча («Дума про Вчителя» (1982), «Соловейко-Сольвейг» (1982), «Зоря і смерть Пабло Неруди» (1980)) становлять окрему сторінку творчості митця. У них вироблені і в основних своїх моментах сформульовані автором основні ознаки жанру, які визначають поетичну драматургію І. Драча своєрідним і помітним явищем сучасної української літератури. Митець зумів органічно поєднати жанрові ознаки ліро-епічної поеми та жанрову матрицю драми.

Першим твором поета у цьому жанрі була «Дума про Вчителя», яку І. Драч присвятив видатному педагогові В. Сухомлинському. «Дума про Вчителя» побудована на драматизмі почуттів героя, розкритті трагізму його життя, долі. Така проблематика зумовлює складну сюжетно-композиційну організацію тексту. Поема починається з експозиції, яка складається зі «Слова до читача», «Слова до режисера», «Слова до редактора», що вводять рецепієнта в художній задум митця [3; 54].

Отже, «Дума про Вчителя» – метафоричне втілення ідеї поєднання в образі Вчителя мужності, непримиренності в боротьбі з кривдою і безмежної доброти. Назва твору метафорична, об'єднує в собі образи А. Макаренка, Я. Корчака, Г. Песталоцці, Г. Сковороди. Загалом тематику поеми митцеві диктували проблеми буття етносу і людства. І. Драч майстерно зображує уявний світ у річищі поезики експресіонізму, що зумовило глибину метафоричного мислення митця. Цей художній дискурс увиразнюється сюжетно-композиційною організацією тексту, вмилем чергуванням часо-просторових координат драматичної дії, характером групування дійових осіб, прийомми моделювання художнього світу.

Значне місце у творчості Івана Драча також посідає поема «Соловейко-Сольвейг», в якій автор порушує питання морального обличчя, почуттів і помислів сучасника, пошуків творчої особистості, її шляхів до духовного вдосконалення. Для художнього втілення такого дискурсу поет вдається до умовних форм моделювання світу й людини, широко застосовує новітню поезику, зокрема аналепсиси, повертаючи героїв у минуле, відновлює події, що відбулися «тоді», раніше теперішнього часу. Такі наративи заповнюють «розриви» у часі і просторі. Митець прагнув до діалогізму з адресатом, спонукаючи його замислитись над часом і своїм місцем у світі.

В центрі поеми – внутрішній світ скульптора Марини Турчин, навколо якої експлікуються всі події в творі, однак кожна сцена розгортає нову картину людського буття середини ХХ століття, розкриває драматичні колізії життя дійових осіб. Сюжет поеми розгортається як ланцюг змальованих подій і як розвиток характерів, конфлікту, духовних шукань героїв, поет оперує цілісними «блоками-картинами» життєвого матеріалу і на цій основі розгортає сюжетну дію. Особливу поезику твору увиразнює сплав піднесеного і повсякденного побутового життя персонажів. З цією метою автор застосовує то оптику зовнішньої, то внутрішньої, то змінної фокалізації. Людські долі І. Драч зображує у своєрідному психологічному вимірі, висвітлюючи болісні рефлексії над смыслом життя героїв.

Образи персонажів – яскраві, неординарні, кожен з яких має свою життєву історію, їхні долі химерно переплітаються, впливають одна на одну. Все це поглиблює художню візію і семантику, творить складний комплекс проблем, порушених у творі.

Найбільшим досягненням поетичної драматургії І. Драча є «Зоря і смерть Пабло Неруди», твір, що в підзаголовку має назву «Драматична поема, або Спроба сучасного літературознавства на чилійський лад». У центрі конфлікту – образ видатного чилійського поета-антифашиста, лауреата Нобелівської премії Пабло Неруди.